

"שמחת תורה" של בני ארץ ישראל

חקר הפיוט הקדום כבר העשיר בכמה סוגיות חשובות את ידיעותינו בנוגע למנהגות ולהלכות שהיו רוחיים בשעתם בארץ ישראל ושנשתקעו בלי לשייר עקבות וזכר להם במקורות שבידינו. העיון המדוקדק בפיוטי הגניזה, גם מבחינת מה שיש בהם משום עדות על מנהגות והלכות כאלה, הוכיח שהמסורות שבידינו בחילוקי המנהגים שבין בני המזרח לבין בני ארץ ישראל — בעיקר בענייני תפלה ומנהגים הקשורים בה — לקויים בחסר. וכבר העלה עיון זה כמה מנהגים ארץ-ישראליים משונים, שעדיין אין אנו יודעים משרם, כגון אלה המיוצגים על ידי הקדושתות של הדותה לכיד המשמרות, שמקבילים לתן פיוטי המשמרות של רבי פינחס¹, או כגון אלה המיוצגים על ידי פיוטי "קידוש ירחים" של פייטן קדום ומופלא זה², וכבר ידועים לנו פרטים על מנהגות נוספים של ארץ ישראל בקריאת התורה בימי חול המועד של פסח³ ובשבתות של חול המועד בפסח ובסוכות⁴ שלא שמענו עליהם דבר מעולם. אין ספק שבדיקה נוספת של החומר מבחינה זו עתידה לגלות עוד טפחים הרבה מן המכוסה והבלתי מדויק בתחום זה, ואף להביא לידי הכרעות בסוגיות השנויות במחלוקת בשטחים שונים, שידעיותינו בהם מועטות או מסופקות.

הרברים הבאים כוונתם לעמוד על סוגיה אחת בנדון, שבה נראים ממצאים חדשים מן הגניזה מעידים עדות מעניינת בפניה סתומה במנהגות התפלה של בני ארץ ישראל הקדומים.

סדרי הקריאה בתורה של בני ארץ ישראל, דמסקי (לד)אורייתא בתלת שנים⁵, העסיקו חכמים הרבה, למימיו של צונץ ועד ימינו, וכמה וכמה פרטים הנוגעים לסדרים אלה כבר נתלבנו ונתבררו די צרכם, מקצתם בזכות רשימות של סדרים ארץ-ישראליים שנתגלו ומקצתם בזכות ממצאי הגניזה בתחום הפיוט, שחשפו מחזורי פיוט מונומנטאליים

1. נדפסו על ידי פ. קאהלה בספרו Masoreten des Westens חלק א, השוהה השלטחיו של זולאי בידעות הבכון לחקר השירה העברית כך ה. עם קיג ואילך. השוהה גם: זולאי, פיוטים ורשים לרבי חזקיה, תרביץ כרך כב, עמ' 42.

2. עין זולאי בידעות הבכון שם, עם קלו ואילך.

3. נדפסו לראשונה על ידי מרמרשטין במאמרו "קידוש ירחים דרבי גחם" ב.הצפה לחכמת ישראל" כרך ה, עמ' 225 והילך. השוהה מקורות נוספים ברשימתו של זולאי בידעות הבכון שם, עם קכו, סי' לא ועין גם במאמרו של מ. פרנליות, מתעדים וצומות בארץ ישראל ובכבל בחקפת הבטנים ב.ארשת" (תשד) עם ריב.

4. עין זולאי בידעות הבכון שם, עם קכו, ובעיקר עם קכט.

5. עין מאמרי "פרשת עשר תעשר וקריאתה בימות תג לפי מנהגות ארץ ישראל", תרביץ כרך לו.

6. מגילה כט, ב.

המיוסדים על סדרי הקריאה התלת-שנתית ובתוכם בראש וראשונה מחזורי הקדושות של יניי ושל רבי שמעון ברבי מיגס ושיירי מחזורים כיוצא בהם של שבועות ושל יוצרות⁷, שהם בחינת עדויות "חיות" למנהגות קריאה אלה הלכה למעשה.

רוב החכמים, שנשאו ונתנו בפרשה זו⁸, יצאו מכלל ההנחה, שבדומה למנהג הקריאה החד-שנתית התחילה גם קריאתם של בני ארץ ישראל לעולם — אחת לשלוש או לשבע שנים — מאותו מועד, אלא שנחלקו דעותיהם בעניינו של מועד זה אימתי היה, שיש ששיערו שבניסן היה⁹ ויש ששיערו שבתשרי היה¹⁰. חכמים קדמונים נוהגו היתה תנועתם בתחום ההשערות; לא כן חכמים שבימינו, שמתוך שהם נזקקים ללוחות הסדרים שנתגלו בינתיים¹¹, נעשתה עליהם בעיית התאמתם של לוחות אלה להשערותיהם של קדמונים דחוקה ומסובכת.

לאחרונה נזקק לשאלה זו יוסף היינמן במאמרו "המחזור התלת-שנתי" ולוח השנה¹², בתרביץ כרך לג, עמ' 362 ואילך, וקבע, לאחר בדיקת החומר הגובע לעניין, שאין שום אפשרות להניח, שמחזור הקריאה התלת-שנתית של בני ארץ ישראל התחיל והסתיים לעולם במועד קבוע בשנה, לפי שרשימות הסדרים המצויים בידינו אי אפשר להלום את מספרן לא כדי מחזור של שלוש שנים בדיוק, ולא כדי מחזור של שלוש שנים ומחצה בדיוק. יש להניח אפוא, לדעתו, שמחזור שלם של קריאה "תלת-שנתית" נסתיים אחת לשלוש שנים ועוד חודשים מספר, ומועד סיומו לא היה קבוע. בדרך הטבע לא היו קבועים גם מועדי קריאתם של הסדרים הבודדים, ואפשר היה שאותו סדר ייקרא במרוצת השנים במעדים שונים, עתים בימות החמה ועתים בימות הגשמים.

מעניין הדבר שרוב החוקרים, שעסקו בסדרי הקריאה התלת-שנתית של בני ארץ ישראל, לא נתנו, כמדומה, דעתם לבעיית סיומה של קריאה זו, רוצה לומר לבעיית מנהגם של בני ארץ ישראל בסיום המחזור התלת-שנתי שלהם: כלום חגגו אף הם מעין "שמחת תורה" כיוצא במנהגנו-ראנו, או שמא לא נחשב בעיניהם המאורע כדי חג שראוי לציון של יחוד? ואף על פי שלכאורה מצינו בחילוקי המנהגות שבין אנשי המזרח ובני

7. עין השבועות שהופיעו ויחסן בגנזי שפסוק כרך ג, עמ' 35 ואילך.

8. השוה רשימתו של זולאי בדיעות המבין שם, עמ' קטס ואילך, יוצרות אלה של רבי יוסף בר ניסן לא נדפסו עדיין (להוציא יוצר אחד, שהופיע ה' שירמן בספרו שירים חדשים מן הגניזה, עמ' 11 ואילך) ועדיין לא נבדקו מבחינת השתלכותם כרשימות הסדרים הידועות לנו, מן המפורסמות היא, שבדומה לקדושת נזקקת גם מערכת היצור לקריאות היום, לפרשת היום בתורה כמין היצור, ולפרשת היום בנביא בזולת.

9. עין רשימתם במאמרו של ר' היינמן, "המחזור התלת-שנתי ולוח השנה", תרביץ לג, עמ' 362 הערה 2.

10. כך א' ביכלר במאמרו ב' JQR סדרה ישנה כרך 5, עמ' 420.

11. כך צונז בספרו על הדרשות בישראל עמ' 2 (במהדורה העברית) ובהערות המקבילות וכן אלכנן בספרו עמ' 160 ואילך ובהערות המקבילות. ניתוחן של דעות אלו בא בספרו במאמרו של ר' היינמן, לעיל הערה 9. והשוה גם א' יערי, תלוצות חג שמחת תורה, עמ' 15-17.

12. עין טבלה סינופטית של הרשימות אצל ר' יואל, בנספח למאמרו "בתי משנת ה' אלפים ועשרים לבה"ע", קריית ספר כרך לה, עמ' 130 ואילך.

ארץ ישראל, שבני ארץ ישראל - עושין שמחת תורה" אחת לשלוש שנים [ומחצה]¹⁰, כמדומה שלא נקלט הדבר אצל רוב החוקרים כעניין שבממש, עד כדי כך, שכל אימת שמצאו פיוט של שמחת תורה אצל פייסן המוחזק ארצישראלי נתחבטו ונתלבטו בו עד שנדחקו ליישבו כך, שהוא מכון לשמיני עצרת. שהוא שמחת תורה של ארץ ישראל בימינו, או שהפיקעוהו מבבלותו של אותו פייסן מכל וכל¹¹. אף מציאותה של פיסקה לפרשת "וזאת הברכה" במסיקתא דרב כהנא אי אפשר היה שתוסבר אלא על ידי הפקעתה מחזקת מקוריותה¹². אף על פי שלכאורה דבר פשוט הוא להניח, שאף בני איי כשהיו מסיימים את התורה, ואחת לג' שנים בלבד, היו עושים ציון לאותה שבת של סיום כיוצא בבני חז"ל בשמחת תורה שלהם, או כמעט כיוצא בהם.

והנה נראה לי, שאפשר כעת להכריע בסוגיה זו במחלט, ולהביא ראיה קדומה לדעתו של היינמן, שמחזור הקריאה התלת-שנתית לא היה מסתיים במועדים קבועים בלוח השנה, ושלא היה לה לפרשת "וזאת הברכה", שהוא הסדר האחרון בקריאה התלת-שנתית לפי כל רשימות הסדרים שבידינו¹³, שתבא הן בימות החמה והן בימות הגשמים.

מן המפורסמות היא העובדה, שכל פיוט קדום מסוג הקרובה נושא עליו את חותם מועד-אמירתו בחלק השני שלו. הוא החלק המכון כנגד הברכה השנייה של העמידה. שאם נועד להיאמר בימות החמה, מזכיר הפייסן בסיומה של חטיבת זו גבורות טל, ואם נועד להיאמר בימות הגשמים — הריהו רומז כאן לעניין הגשם¹⁴. במה דברים אמורים? בפיוט שנועד לחג שמקומו קבוע בלוח, שפייסן בשעת כתיבתו בטוח בו, שכל אימת

13. מהדורת מרגלית עמ' 88. סימן מת, ועין שם בחילופי הנוסחאות ועין גם הערותיו של המדריך שם, עמ' 172. ועין גם מאמרו של המדריך ב"ארשת" הגליל, עמ' רד, לתשומת לב מיוחדת ראיה המובאה שם מקהלת רבה א. א. : ריעל עולות ויעש שלמים ויעש משה לכל עבדיו — "איר יצחק מאן שעושין סעודה לגמרה של תורה".

14. עין, למשל, הערותיו של זולאי לפיוט, על אחי חמדת נחלה' הנוסח להלן, בידיעה המכון שם, עמ' קכו, ועין גם מחזור ויטרי, עמ' 363.

15. עין דבריו של מנדלבוים במבואו למסיקתא דרב כהנא, עמ' סו-סז.

16. עין טבלאותיו של יואל במאמר הגליל העדה 12. פרשת "וזאת הברכה" אינה מתחלקת לפי שום מקור מן המקורות שבידינו גם לפי מחזור הקריאה התלת-שנתי.

17. מעגני של היינמן בנוגע לקטנות שבה ציינו הפייסנים גבורות טל וגשם בפייסיהם — נכונה בלי ספק (עין מאמרו שם, עמ' 365) כאשר לפיוט הקדום, ואף-על-פי שמצאנו בכ"י מן הגניזה (כגון כ"י ס-ש H 18/3) הוכחות להנחתו של זולאי, שבני ארץ ישראל נהגו להזכיר טל גם בחורף — מכל מקום אין להעלות על הדעת שפייסן קדום יסמס רמז לגשם בפיוט שנועד להיאמר בימות החורף, כל שכן כשהוא מזכיר בו טל, וצ"ע במתרחש בפיוט המאוחר יותר, באירוסה, הפייסנים המפורדים אינם מוזכרים טל בקרובות הקץ שלהם, אלא לעתים רחוקות בדם, אצל פייסני אשכנז, כמדומה ששורות אנדרלמוסיה ממיימת בזה, כגון שמצינו רמז לגבורות בשמים בקרובה של שבעות לשמעון בר יצחק (מהד' הברמן, עמ' פז). הוכרת טללי תחיה בפיוט מאוחר יכולה לנח, כשנבין, גם במקומות שלא הוזכרו בהם טללים בקץ, אם משום דבקות בדגמאות ארצישראליות קדומות, אם משום טעמים שבמלאכת השיר, והדברים עדיין מצפים לליבון טופי.

שיאמר פיוטו ביום שנעזר לו תהיה הזכרתו יפה לו¹⁸. לא כן קרובה שנכתבת לשבת שאין מועדה קבוע ושפייטן כותב אותו על מנת שיאמר בין בימות החמה ובין בימות הגשמים — כאן אין לו ברירה אלא לציין בפיוטו את שתי האפשרויות האלטרנטיביות. על מנת שהמתפלל יבור לעצמו את זו המתאימה ליום שהוא עומד בו. ואמנם, מצויות בידינו קרובות לא מועטות כאלה. שמתוך שאינן קשורות בשום מאורע מיוחד הריהן מציאות בסופה של חטיבה שנייה שלהן ציון כפול. שיש בו גם טל וגם גשם. כך מצינו, למשל, ברוב השבעות. שהדפוס א' שכטר¹⁹ מתוך „סדר חיבור ברכות“ הקדום, כגון: „בוסחך יחיו בגשמי בטללי זבולך“, או כגון: „פליטת שארית בטל בגשם תחיה ועוד“.

והנה, מצויים בידינו בכ"י ט"ש H 12/11. בחלקו הראשון. ששה דפים גדולים מתוך קונטרס של דינייתפלה (בערבית) ופיוטים לימים טובים ולשבתות מצוינות. הדפים אינם רצופים אלא מעמידים שתי חטיבות נפרדות של שלושה-שלושה דפים, ראשונה — מכילה דינים ופיוטים לשמחת תורה, לשבת ראש חודש, לשבת פרשת יתרו, לימים שקוראים בהם עשרת הדיברות (רוצה לומר: לשבת פרשת ואתחנן וליום א' של שבועות) ולחנוכה, ושנייה — מכילה דינים ופיוטים לפורים, לפרשת פרה, לפרשת החודש ולפרשת החודש שחלה להיות בראש חודש. והנה, לאחר שמובאים בחטיבה הראשונה דינים ופיוטים לערבית ולשחרית של שמחת תורה („יום שני של שמיני עצרת“) לפי מנהג יהודי חו"ל, מצינו בדף 1, עמוד ב, ציון זה: „ופי סבת וזאת הברכה שאמיה מזמורה תפלה למשה איש האלהים ומעריב וזאת הברכה ואלשבעה“ (רוצה לומר: ובשבת וזאת הברכה של ארץ ישראל, מזמורו תפלה למשה איש האלהים, ומעריב וזאת הברכה. והשבעתא) — ומיד אחר כך מובאת השבעתא דלהלן:

• תורה פאר לנו

נאמן אוקנינו

בשבת וזאת הנקרה נאמן קולנו

ונקנן כי לאלהים קנינו

(בתוך מגן אברהם)

צנה ציר לעמוסי ענים

5

18. וכבר הרגישו קדמונים הן בחשיבות ציון הטל או הגשם כקרובה והן במשמעותו של ציון זה לגבי קביעת היום שלמענו נוסד הפיוט. עיין מחזור יסרי, סג: „ואחות אשר לך נכספת נעשית לידך (= לשחרית) של יום טוב ראשון של גשם (של שמיני עצרת), תדע שמזכיר טל בכרכת מחיה המתים ואילו היה ליום אחרון היה מזכיר גשם“.

19. בספרו Studies in Jewish Liturgy, מילולסיה 1930, עמ' 100-102.

• הערות לפיוט „תורה פאר לנו“: השבעתא מיוסדת על הפסוק תורה זאת לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד), ברוך, מלת „משה“ משמשת ראש לשני קטעים שלפניהם, ובר נודר בשבעות. כל טור שלישי בכל אחד מן הקטעים פותח במלות קבע: „בשבת וזאת הברכה“ והן מצוינות בראשי תיבות, החל מן הקטע השני.

ביאור: שו" 2. אמתני — כתינו למרעה על מי במדבר יא. יב.

4. כי לאלהים וכד, עפ"י תהלים מז, י.

5. ציר, מרעה. לעמוסי מדום, כימי לישראל, עפ"י ישעיה מז, ג.

6. שנו, למדו. באצולת יומיים כתיב לתורה. על שום שנבראה אלפים שנה (יומים) לפני בריאת העולם כמאמרם דיל במסודם נד, א.
7. בשמי או בסללי נדבות, הקדים המיסך. בשמי' ל.סללי' על שום סמלת. בשמי' מצטרפת יפה אל מלת. נדבות' שלאחר מכן. על פי תהלים סח, י: בשם נדבות תניד.
8. יחינו מיומים. הרשע ה, כ.
9. לנו חק. מזהה עלינו. ברוח נדיבה — מחובר אל הסור שלאחריו.
10. כאילי מרכבה. בדומה למלאכים שבמליא של מעלה. 12. אל נערך. תהלים סט, ת.
14. מצות שביעי, מצות שבת. 15. להפרותם, להרבות ורעם ולהתברך על דיה.
16. לעשות וכו' — שמות לא, טו. 17-18. משה זכותו וכו' שיעור הסורים: עונו ומשבנו (הקבה) חזר לנו את זכותו של משה.
21. מרשה עדיה וכו', סיעור: לואי ויזכו עמך להתקטט בעדיה של תורה (מורשה).
22. כי תרומך מה ידחות. עמי' תהלים סד, כ.

קְהֵלֶת יִצְחָק בְּצֹר אֶלְתֵּי צִלּוּם
וְשָׁלַח לָהֶם קַח אֶנְךְתָּ וַיְגַלּוּם
בִּשְׁׁ וְיָ הִבֵּי מִקְרָה סָסֻ וַיְהַלּוּם
מִקְרָבִים וּמִקְרָבִים בְּשָׁלּוּם
בְּרִיךְ הַמִּבְרָךְ

עד כאן לשון השבעתא. ואח"כ: "ויכלו, וברכה שלשבת ויתגדל ואלקידוש
ואלפרק וקדיש דרבנן יהא שלמא עושה שלום שבת שלום ושלום". ע"כ. ומיד אחר כך:
שבת וראש חודש.

נמצאנו למדים על פי סמיכות הפרשיות, ש-שבת וזאת הברכה של בני ארץ
ישראל מקבילה היתה ל-יום שני של שמיני עצרת של בני חו"ל ודין של שבת מצוינת
היה לה אצלם²⁰. ועוד נמצאנו למדים, ששבת זו בלתי קבועה היתה מבחינת מיקומה
בלוח השנה. ואפשר היה לה שתחול בקיץ כשם שאפשר היה לה שתחול בחורף. עד כאן
לענין מועד סיומה (ותחילתה) של הקריאה לפי המחזור התלת-שנתי.

פיוט זה שהבאנו אותו כאן אינו נראה קדום וי. ברם, יש לו, כמדומה, משמעות
גם מחוץ למה שמשמע ממנו לגבי מועד סיומה של הקריאה לפי השיטה התלת-שנתית.
שכן הפיסקה והפיוט שבה עדות הם על בני ארץ ישראל שראו את השבת האחרונה
של קריאתם בתורה כשבת ראווה לקישוטים של פיוט. לפיכך נראה, שאין שום סיבה
סבירה שתחייבנו לראות את הפיסקה דחאת הברכה בפסיקתא דרב כהנא כבלתי אוטנטית
בהכרח. או כתוספת מאוחרת, אלא להיפך, יש מקום להניח, שהיא שייכת היתה לקובץ
מעיקרו. מעידה על כך העובדה שהיא מופיעה בכתבי היד שהיא מצויה בהם בסוף
הקובץ. שהרי היא מכוונת לשבת שאינה חוזרת אלא אחת לשלוש שנים ואין מועדה קבוע.
ומעידה על כך אף תוכנה, לפי שכל-כולה אינה מדברת אלא בפטירתו של משה רבינו
ואין בה שום רמז, לא בדרשות שבה ולא באדירתה, לחג שהפרשה נקראת בו לפי
מנהגות חו"ל. כל שכן שמתאימה היא למזמורה של "שבת וזאת הברכה" של בני ארץ
ישראל. שאף הוא קשור בדמותו של משה. אילו היו דרשנים מאוחרים מצרפים פיסקה זו
לקובץ כשהם מתכוונים בה לשמחת תורה של בני חו"ל היו בדרך הטבע בונים אותה
בצורה שונה לחלוטין.

וכמדומה לי, שאפשר להסיק בנידון דבר נוסף והוא, שכל הפיוטים הקדומים
המכוונים לפרשת "וזאת הברכה" שאין בהם זכר לשמיני עצרת אלא כל עיסוקם
בפטירתו של משה רבינו, לא נכתבו אלא ל-שמחת תורה תלת-שנתית זאת של בני
א"י. שעיקר צביונה קשור היה בפרשה ובמסופר בה על משה רבינו ועל פטירתו מן

25. אלהי צילום — אלהי עולם (השדה דהייב לג, ז).

26. קח אדרתו וכו' — את מי שלקח וכו', והוא אליהו, עפ"י מלכים ב, ח: ויקח אליהו את
אדרתו ויגלם.

20. הציון. מעריב וזאת הברכה. כמדומה, שרומז למעריבות שבמחזור קבוע לכל סדר השנה.
רמזות כיו"ב מופיעות עוד כמה פעמים בכה"י.

21. גם כה"י אינו נראה קדום. ברם, בין הפיוטים המובאים בו מצויות כמה יצירות שנראות
קדומות ביותר.

העולם. וקרוב לשער, שכל אותו סוג של פיוטי "פסירת משה", שחדר אחר כך גם למנהגות של חוץ לארץ, ושכל מציאותו במרקם הפיוטים של שמחת תורה שלגולה, מחרה היא וחריגה — מקורו הראשון בפיוטי "וזאת הברכה" אלה של ארץ ישראל.

נמצאנו למדים, שאותה קדושתא מופלאה, שאין כמדומה ספק בה שהיא של הקלירי²² ושנדפסה על ידי בראד מתוך עזבונו של שוח"ה ב-קובץ על יד ס"ח כרך א, עמ' ט ואילך ושתחילתה, "אימן שלא קם כמותי" — באמת לשמחת תורה נכתבה, אבל לא לשמחת תורה של חו"ל, אלא לשבת, "וזאת הברכה" של ארץ ישראל, היא יכולה לשמש, לצד הקדושתא של ייני לפרשה זו²³ פרוסיסמוס לקרובות, "וזאת הברכה" של פייטני ארץ ישראל.

ונביא כאן שלוש דוגמאות נוספות של פיוטי "וזאת הברכה" ארצישראלים קדומים, שנים — קרובות של הפייטן הקדום רבי פינחס²⁴, ושלישית — כפ"ק-קרוב-לודאי אף הוא שלו.

הפיוט הראשון הוא חלק מתוך קדושתא של פינחס ל"וזאת הברכה", והקטע שבידינו (תא מצוי באוסף ט"ש H 3/79), מתחיל באמצע החלק השני שלה ונקטע באמצע החלק החמישי. חתימת הפייטן מופיעה בחלק החמישי: "פינחס", ואין ספק בשייכותו לפייטן הקדום הידוע בשם זה, שכן מלבד החתימה מעידים על שייכות זו גם הסגנון וגם דרכי התריוז האופייניים ביותר²⁵. הפיוט אינו מופיע ברשימת פיוטי פינחס שהרכיב זולאי²⁶ והוא ניתן כאן על פי מיקרופילם המצוי במכון לתצלומי כתבי-יד עבריים שליד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים²⁷. כתב היד לקוי בשוליים, מטושטש במקומות הרבה וכתוב בחסכוניות גדולה, בלא רווחים כלל בין המלים, ויש מקומות שהפיענוח בהם מוטל בספק, ונעיר על המקומות הללו בהערות, וזה לשון הפיוט:

•] (ה)חמר

22. השוה לכאן שוב מה שנאמר במחזור ויטרי שם: וכל האומ שהא [ר] אלעזר ברבי קליר] עשה אומן שלא קם כמותי, אינו אלא טועה, ברם, הקדושתא כפי שהיא לפנינו נראית קלידית במובהק, ואדברה, תוכנה מעי' עליה שמחברה בן ארץ ישראל היה.

23. עיין פייטני ייני, מהדורת זולאי עמ' רנז, סימן קט.

24. עיין עליו אצל זולאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית כרך א, עמ' 150 ואילך; שם כרך ה, עמ' קכא ואילך. "סיני" כרך כה [חש"ט] עמ' לב ואילך; מ' מרגליות, ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה תשי"א, עמ' 97; א. שיינר ב' QR [כרך 42, עמ' 213 ואילך ובספר הוצרון לגולדציהר (תשי"ח), עמ' 55 ואילך, זולאי, "ירושלים" ספר פוסט, עמ' נא ואילך, בנוגע לזמנו נאמנים דברי זולאי ב"ירושלים" שם, עמ' נב. וכדומה, שמעשים הפייטנים שסגנונם מעיד על קרבתם כפינחס. ברם, אפשר שלא כל הפייטנים החתומים פינחס — לפינחס הקדום הם. השוה דברי ש' אברמסון בתרביץ טו, עמ' 35, הערה 16.

25. פוסטים בעניין זה יבואו בהדמיות אחרת. 26. ידיעות המכון שם, עמ' קכג.

27. באותו כ"י מצויים עוד שירים של רהיטים לשבועות, כנראה של (אברהם) בר משה, אף הם כתובים באותה ה"ד.

• הערות לפיוט: הנכסט שבידינו מתחיל בחלק השני של הקרובה (ה-מחיה) — חלק שני

יְרִימִים הַחֲשִׁיךְ בְּקִישׁוֹר הַקִּישׁוֹר
 טִיעֵנִם בְּשֵׁא נֶא לְצִדִּיק בְּתֶסֶר
 חֻקִּים וְתוֹרוֹת הִקְלָ וְהִתְחַסֵּר
 5 וְרוֹתִים וְאִרוּקִים לְהַעֲדִי בְּהַאֲסֵר
 וְתוֹכַחַת וְעִדּוֹת צַח בְּסֵר
 הַבְּכֻחוֹת בְּסוֹף הַתּוֹרָה אֲסֵר
 דָּבָר בְּבוֹרוֹת אֵל לְתוֹלְדוֹת לוֹ, אֲסֵר:
 בְּבִבּוֹר אֵת מִן־כַּחַח וְהוֹסִיעַ יֵאֵסֵר

(כְּתוּב) וַאֲמַר יי (דְּבָרִים ל"ג, ב'): וְנֶאֱמַר רַב־כּ אֱלֹהִים (תְּהִלִּים ס"ח, יח'): וְנֶאֱמַר כִּי הוּא אֱמֵר (שִׁם ל"ג, ט'): וְנֶאֱמַר יִמִּין יי רֹמֶמָה (שִׁם קִיח, טו'): וְנֶאֱמַר כִּי צִדִּיק יי (שִׁם י"א, ז'): וְנֶאֱמַר מִי מַעַל וְעֵשָׂה (יִשְׁעִיָּה מ"א, ד'): וְנֶאֱמַר דּוֹר הוֹלֵךְ (שְׁלֹמֹה א' ד'): וְנֶאֱמַר דּוֹר לְדוֹר יִשְׁבַח (תְּהִלִּים קמ"ה, ד'): וְנֶאֱמַר יִחִיד מִתֵּיךְ (יִשְׁעִיָּה כ"ו, יט'): וְנֶאֱמַר מִי בְּבֵר יִזְכֶּה [וְלֹא יִדְאֶה מוֹת יִמְלֹט נִפְשׁוֹ מִיד סָאֵל מִלֵּה — תְּהִלִּים מ"ט, מ"ט].

10 סֵלָה תְּסִית וְתַסִּיָּה
 אֶתִּיה אֲשֶׁר אֶתִּיה
 תְּסִיָּה וְתַסִּיָּה
 בְּכָל סִסְנָת סִסְיָה
 בְּרִיךְ מִצִּיָּה

אֲכִיגְדוֹר אֲשֶׁר לְשִׁטִּים סֵלָה
 15 תְּסִיָּה אֵיךְ לְהַר בְּבוֹ סֵלָה
 בְּיוֹתֵר יִתֵּר סִפְלָאֲכִים נִתְעַלָּה

זֶה הִיָּה מִיּוֹסֵד עַל תְּשִׁרְיָה פִּשּׁוֹת הוּא מִתְחִיל אֲצִלְנוּ בְּסוֹף שָׁר כֵּ. אֲתִיּוֹת דִּבְ-רֵי רַב־א בֹּאוֹת בְּסוֹף הַקֶּסֶע בִּשְׁתֵּי שָׁר, וְלֹא בִּארְבַּע.

בִּיאֹר: שו' 2. יִדִּידִים — אֵת יִשְׂרָאֵל. הַחֲשִׁיךְ, חִיבֵב עַל הַמָּקוֹם. הַפִּיטֵן מְדַבֵּר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. בְּקִישׁוֹר הַמְתוֹמֵר — כְּקִשּׁוֹר מִקִּשְׁרֹת.

3. מִיעֵנִם, נִשָּׂא אֹתָם (הַשּׁוּיָה בְּמִדְבַּר יֵא, יב'), כִּי־שֵׁא נֶאֱ לְבִיבִירָה רֹמֵם לְשִׁמֵּת לֵב, לֵב: וְעֵתָה אִם תִּשָּׂא חֲסִאתֶם, בָּרֵם, הַלִּשׁוֹן נִרְאֶה כְּמִנְבֵּאָה וְאֵין פִּסּוֹק בְּלִשׁוֹן זֶה שִׁיחֲטִים לְהַקְשֵׁר, וְאֵלֵּי נִתְכַּחֵן הַפִּיטֵן לְבְּמִדְבַּר יֵא, יט': סֵלָה נֶאֱ, לְצִדִּיק כְּתֹמֵר, לִישְׂרָאֵל.

4. חֻקִּים וְתוֹרוֹת וְכֹר, נֶתַן לִישְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים וְהַלְכוֹת קְלוֹת וְחִמְדוֹת.

5. וְרוֹתִים וְאִרוּקִים, שִׁמִּים וְאַרְץ בְּלִשׁוֹן הַסִּיטִינִים. לְהַעֲדִי כְּתֹמֵר, לְאַחֵר שֵׁאֲמֵר לָהֶם לְהַעֲדִי, וְכֹאֵן רִמָּה לְשִׁירַת הָאֹזֵנוֹת בְּתוֹחֲלֹתָה.

6. וְתוֹכַחַת וְכֹר, וְלְאַחֵר שֵׁנִי דְּבָרֵי הַתּוֹכַחַת: שֶׁלֹּ שְׁבִשִּׁירַת הָאֹזֵנוֹת וְכֹר הַעֲדִי בָרֵם בִּישְׂרָאֵל שִׁמִּים וְאַרְץ.

8. לְתוֹלְדוֹת לוֹ, אֵלֵּי בְּמָקוֹם: לְתוֹלְדוֹתָיו. כְּלוֹמֵר לִישְׂרָאֵל.

14. חֵלֶק זֶה בְּקוֹשְׁטָא מִיּוֹסֵד עַל אֵת בִּישׁ. אֲבִימִדּוֹר, אֶחָד מִעֲשֶׂרֶת הַשְּׁמוֹת שֶׁל מִרְעִיָּה (הַשְּׁחָה וִיקָרָה רַבָּה א, ג).

15. תְּמִדּוֹן וְכֹר, תְּמִידָה הִיא אֵיךְ נִצְטַחָה לְמִוֹת.

שבולת ירדן איך בגדו הוקפלה

- גבור אשר שר לבת אש
רחקה לסר סתוף האש
20 דר ארבעים בתוך לחבי אש
קרא ולסר לפני אש אוכלה אש
- הוא ארבעים ניהג צמו
צדיק השקול בכל צמו
ואיך איום אשר אימו
25 פקדו למיתה ולנקדק צימו
- זאת התורה בקוראו
צשקת שמות קראו
סל ונסת לחובסת בקיפראו
סיו "שקעו נא" להקריאו
- 30 טעם דבר אחר בקשיחו
נקנש סיתה ולא הועיל בשוחחו
יציר לפני צור מה יצש כביבור שיחו
סגיד לאדם סח שיחו
- כשכיי ואוקביי
35 קנענשו גלות על קרש דין
לשאר בני אדם לבי ציי
לעגמות נשש אקרא נתי יי

17. שבולת ירדן וכו', השחה קהלת רבה ס, יב: בי לא לקלים המידוך' — מה משה, אתמול סס
לרקיע ועולה בעוף, והיום — בי לא תעבור את הירדן הזה".
19. רחבה, כתיב לתורה על פי תהלים קיס, צו.
23. צדיק השקול, השחה מכילתא בשלח, טו, א; תנחומא בשלח ואת י.
24. אימו, נתן אימתו על הכל.
26. חל ויתת, נתפחד. לתוכחת בהיקראו, כשנקרא לעמוד לפני בית דין של מעלה.
29. סיו וכו', לסקד עליו (להקריאו) מאמר שאמר, שמעו נא המורים' (במדבר כ, י). והשחה
מסיקתא רבתי מהרר איש שלום קצ, א: „אלא גדול אתה ממשה, שעי' שאמר, שמעו נא המורים'
נורתי עליו שלא יכנס לאי"י. והשחה גם שם מב, ב.
30. טעם וכו', על ידי שהשיח דעתו ממעמו של דבר אחד, ר"ל על ידי שעבר עבירה אחת.
32. יציר וכו', רוצה לומר: אם מרעה לא הצליח בתפילתו — מה יועיל אדם סתם בשיחה מרובה
שלו, ומלת „ביבור" קריאתה מפופקת.
33. מניד לאדם וכו', עמס ד, יב.
37. והי וי, השחה בגיל י ב: „כל מקום שנאמר, ויהי' אינו אלא 'שון צער'. והי אחרי וכו' —
רמו להפסרת היסס, כרגיל בקדושתאות לאחר החלק השלישי שלהן. ואין ספק שכאן מקור ההפסרה
ביהושע א, א בשמחת תורה של בני חיל; השחה ג, וידר, השלמות ותיקונים לסדר רב סעדיה גאון.
בס' אסף, עמ' 257, הערה 78.

בכתוב) ויהי אחרי מות משה (יהושע א, א) : ונאמר באשר דבר מלך (קהלת ה, ו) :
ונאמר) ואתה הוא ושנותיך (תהלים קב, כח)

יפלוך יי

אל נא

עָדָם וְעָזְרוּ עַל צִיּוּי בְּעֹבְדֵיכֶם
בֶּן יוֹסֵם חֲוִיבִי סָגֵן לְסַעֲבִיכֶם
גַּם בְּסִלְאֲכִיו אִזְּ בְּסָעֻ הִיָּדְכֶם
דוּחוּ שְׁלֹנוּה לְתוֹהוּ לְסַעֲבִיכֶם
הַרְבֵּץ לְסַחַח הוּא לְמוֹ גָּרָם
וְסָצִי בְּרֹכֶךְ הוּא הַגִּיָּרָם
וְמוֹן לְכָלֶם רֶשֶׁת וְסִינָגָם
סוֹר וְהַשִּׁינָגָם עַל דְּבָרְתֶם לְכָרָם
ס... גִּינוֹם הַתְּחֹל בְּהוֹצֵרָם
יוֹסֵם הוֹכָרָר וְעָרָר עוֹרָם
בְּהַסִּירוֹ צִיּוּי לְסִינָגָרָם
לְרִינָה וְחֹלִיצָה וְלִסְטִינָף קִסְרָם
סָקָם קָסָה צִיר לְאֶשֶׁר הִיָּקָרָם

50

38. אדם ועזרו — אדם וחיה, על פי בר ב, יח.

39. בן יוסם — ביום שנברא, על פי סנהדרין לח, ב.

40. גם וכר, שיעורו : אף על פי שמתחלה היד אותם על ידי שהצמד מלאכים לשרתם. השוה : סנהדרין נט, ב : "אזהיר מיטב בביע היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשיר". ואולי צ"ל : כמלאכיו.

42. הרובץ לפתח — החסא, עפי בראשית ד, ז. והוא יצר הרע, השוה ברכות סא, א.

43. וחצי כדרך — וכשדרך יצר הרע את חיצו, הגירס לארץ (השוה ירמיה יח כא וכ"ב), וקריאת המלים, וחצי בדרך מסופקת.

44. זמון, אולי צ"ל : זמן.

45. על דברתם, רומז למה שנאמר באגדה (בראשית רבה יט, ג), שהנחש נאחו בדברי הנחמה של חיה שאמרה, ולא תנעו בר (בר ג, ג) כדי להויתח, לברם ג"ל כמו : לכלותם, להשמידם. מלשון, היו לברות למר (איכה ד, י).

46. מלה ראשונה בשור' זו אינן ידוע לפענוחה. ואולי כתוב, סורי, ביחם התחל, גופם שהיה לבוש תחילה, עפי בראשית רבה יט, ז : וידעו כי ערומים הם' — אמילו מצוה אחת שהיתה בידין נתעורסלו הימנה, וחתול' מלשון נערסל תחלתו (איוב לח, ט) לבוש, כהערה, כאשר נתעורסל.

47. יופים הוכאר, נתבער הדם והדרם, כנגד מה שאמרו בכמרי' יג, יא, וכמרי' יב, ו : "ששה דברים ניסלו מאדם הראשון, האלו הן : זיו וחיד וקומתו וכר, עין גם התחמט באבער בראשית סימן יח, והוכאר — כמו הוכער — מלשון התלמוד והפייסנים, עורם, ספק כתוב כך ספק כתוב, עידם, וניל לנקר עפר עורם כפיה דנושה ופתוחה, כלומר : נעשה עורם הצח שחרר כעפר, ברם, הפעתיק משתמש בכתוב מלא וקשה לשער שנתבחו לניקוד זה ולא כתב, עופר, ואולי יש לנקר עפר בשני קמצים ועידם בעין צרויה, רוצה לומר : הערה עליהם עפר, מלשון, ער, יערה עלינו רוח ממרים' (ישעיה לב, טו) שתרגמו : "עד וייתי לגא'.

50. מהם חמה ציר, עליהם הקשה בתמידה מרעה, לאשר היקרים, צ"ל : לאשר היקרים, ונראה

נאם והיעתר וחינו ליוסף:
 שבתם לסיקה לשאירם להחיותם
 עמדו בם צדיקים וברוך סקורם
 ששעו בם רשעים וחילמו עיגורם
 55 צדיק ורשע איך תסית לעיגורם?
 קיבל צור פילולו וקראוהו הדרם
 רעה עולמות להנחיל יש סקסרם
 שר צדיקים קעלו סיגורם
 שלויים שקסים קחוסן יגורם
 60 קסיסה ופולסון יצודנו שאירם
 קכסא וקנורה יזהל אירם
 תרביץ קרעצו מן... סתקן. סופנע. מורם
 ישנים בו בקלום. וקרב לו ראות קנח קוורם
 ונדע כי צורם קשלם שקרם
 65 וקיבל עליו קוירקת קם.

קיקלר

אימת ציר על כל ניקלה / עת להר נבו קלה

- שהרש קמוצה גם בכהי אף על פי שאינו מנוקד. ורל: למה שהביא עליהם.
51. והיעתר, אולי צל: והעתיר = והתפלל. ליוסרם, למי שיסר אותם, למי שהעניש את אדור-
 ואת חיה כן. וקראת, "ליוסרם" מסופקת.
52. שמתם — מכאן לשונות התמיהה של מרצה לפני המקום. שמתם למיתו, בורת עליהם, על
 בני האדם מיתו. לשאירם להחיותם, גל כמו: להחיותם אל מקום שאבותיהם שוכנים שם. על
 משקל לשכבתי עם אבותי (בר' מז, ל). 53. 54. עמדו בם וכו', ריל: בין שהם
 צדיקים ובין שהם רשעים. השחה הישע י, י. וחילמו עיגורם מקביל לברוך מקדום ריל: ובגז
 כשרשם. מלשון. חלמו חיק (ישעיה כד, ה).
56. הדרם, של צדיקים.
57. להנחיל יש מספרם. על פי משלי ת, כא: להנחיל אהבי יש, ודרשת חז"ל היועזרה בסנהדרין
 ק, א: "עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק שלוש מאות ועשרה עולמות".
58. שר — ראה. 60. יעודנו, כנראה שצל: יעודן.
62. קראת שירה זו עד מלת, מתוקן מסופקת.
63. מלת, ראות קראתה מסופקת. רוח מזורם — שנותרה להם מכאבם.
65. לפי המקובל בקדושתאות היה צריך לבוא כאן בסוף הקסע הציון. קדוש, או. וחי וקיים נורא
 ומרומ וקדוש אף בכהי ליתא. קיקלר — פירושו של מנח זה עדיין לא נתחזר די הצורך,
 עיין ת, שירמן, השירה העברית בספרד ובסרובאנס, כרך ב, עמ' 115 והביבליוגראפיה המצוינת
 שם. החלק התמישי של הקרובה (שהוא על פי רוב, בקרובה הקלירית, השישי) קרוי
 "קיקלר" לעתים, ויש שהוא קרוי, ממסך על שום מחרוזת הקדוש הבאות בו, ובדרך כלל
 אין הוא מציין בשם מיוחד. אף בקרובה הקלירית הוא בגי סטופות תלת-סוריות, כמו כאן.
 66. נישלה, גל שצל: נפלה. ואמשר שהוא לשון רגלינו אני ועמך מכל העם (שמות לג, טז).

67. כלא הרעלו וכר, משלא הרעילו לו תחנתיו.
68. כשרם כראותם, שמת עולה שמי ערץ, שגם מי שעלה לשמים נסתר מן העולם, השווה מסיקתא רבתי ד: „מי עלה שמים — זה משה“.
72. מומין, מחזרות ביניהם זו באה בדרך כלל בכל המיזמים העשויים סטרוטות תלת-סוריות, אחרי כל גוש של ג סטרוטות. היא מסתיימת לעולם במלת „קדוש“.
75. גזי — אין בידי לפרש מלה זו, ואולי כתוב „גזי“.
80. ולעלותו, ולהעלותו, לרוממו.
82. עשה נבואתו, נראה לי כינאי לקב"ה כאן אך הבתיב החסר של עשה קשה להלמי בכ"י זה.
84. הוערה רוב — גיל שצ"ל: רוח, על פי ישיעה לב, טו, במשרת, יהושע.
86. מצרתן — השחה יהושע ג, טו, ומאורות באילון — שם י, יב.
87. חמשת מלכי האמורי — שם, ה.
88. שניה, לפי המשך השיר הכוונה למלחמתו השנייה של יהושע, היא מלחמת העז, שם ו, א ואילך.
88. וכשלושים וששה וכר, שם, ה: יזכו מהם אנשי העז כשלושים וששה איש. לברוך — להבדיל.
יש לשער שהפיוט המסידר במאמר מלחמותיו של יהושע.

עד כאן בכתב היד שלפנינו.

הפיוט השני הוא שבעתא לזאת הברכה של פינחס, והיא מסומנת ברשימתו של זולאי²² בסימן כד. בראש הפיוט כתוב: "שבעה וזאת הברכה" והוא מיוסד על מלות הפסוק, על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר²³ (איוב מב, ו). הטכסט מצוי ברי אוכספורד 2826/49 דף 97. א והוא משובש ביותר. פה ושם ניכרים באחדות מן המלים סימנים של ניקוד ארצישראלי. אף כאן כמה קריאות בחזקת ספק הן. וזה לשון הפיוט:

שבעה וזאת הברכה

על איורי חקצת נחלה

אלה הנקלות ציר להנחיל חילה

בגופל קהושלקתי קלי לקוסלה

קט אל נסיי ושילחו לנחלה

נצתי קלות צכי והוא לא קלה

5

נצית סי קרי קנור קאור נקלה

נקלה קיץ קלה והוא הפליט

נצל נקיסתהו והוא השליט

נצל נס קמור להקליט

ננון נקציל קסוס נהקליט

10

ב

20. עיין ידועות הסכון שם, עמ' קכב.

הערות לפיוט "על איורי חמדות נחלה". השבעתא בנויה קסעים בני שתי סטרופות, במבנה מקובל בשבעות לימים מצויצים. שתי הסטרופות קשורות בשרשור. שם הפיוט חתום בראשי הסורים הראשונים של כל סטרופה שנייה. כל שורה שלישית בסטרופה המשנית סותחת במלת "עדי", היא מצוייה בכה"י בסוף השיר השני. מלת קבע וזמה עיין בשבעתא של יני לשבת שלפני איכה, זולאי, פיוטי יני עמ' שח, סימן קכב.

ביאור: שר 1. על איורי חמדת נחלה. משום אהבתו ובעניו (אחי"י) על ארץ ישראל ("חמדת נחלה") השחה ירמיה ג, יט: ראחן לך ארץ חמדה.

2. אלה הנחלות וכו', שיעורו: מרעה ("ציר") התחנן לפני הקב"ה שירשה לו להנחיל את בני ישראל את הנחלות האלה. "אלה הנחלות" על פי יהושע יט, נא והשחה בפיוט הקדמ שר 57.

3. בגופל כורשלקתי וכו' — בשעה שהקב"ה ביקש להשליך אותי מעל פניו בגופל ובלי להמל עליו.

4. בט אל וחי, אותה שעה ראה מרעה את האלהים פנים אל פנים וחי, והקב"ה נאות להמלו ושלח אותו לנחל אותה (מסב אל, חמדת נחלה' שבשו' 1). ורומז כאן למסופר בשמות לב רלב במעשה העגל ובמאורעות שלאחר מכן.

5. נצתי, והנה הנצתי אני, דל כנסת ישראל, להיכנס לארץ ישראל והוא לא קלה לארץ. מאד נקלה — עמ' תהלים מז, י.

7. סץ, אמר, צייה. והוא הפליט — אין בידי להלום.

9. כמור, השכיר. האחוז במכמורת אריה. ודל: כנסת ישראל. והבזנה: עד ימות המשיח שהם גם ימות תחיית המתים. להמליט — להציל.

10. ננון וכו' — ישעיה לא, ה.

כן דרכי אל סימי כראשית
 דוסקתי קסמל לצן נצורת שית
 מן קלותי ושיקט איך אשית
 קלוא אהובו סקנת לא היקשית
 ולקכין גוירתו ציקאון [היקשית] 15
 וקציע יסליו ונרנן למלט סקרישית
 סקרישית יסלט וכן סק יסצל
 עמו וקאורה לבן חוצה נצל
 עד עם קבול להקיות יסצל
 קסל מוריד שאול יסצל 20
 ב'

אקאס ... .. וזה תקנוה
 וצף איש אמונות לי קדוהוה
 ... .. לכל קצוה
 חינוה וקבוקם צק היקנה
 טורח דקר קל קהקרו בקריקה 25
 טורד, ומה יקשו וידי תשוכה?

12. בתחל, מלשון חילי, לען, מלשון לענה ורוש. נצורת שית, עמי-משלי ו, י; שית וזנה ונצורת לבי, וכאן, כנראה, כניו ליצר הרע.
13. ושיקט, בכי-י של הנגינה מסומנים הצדה הסמל לעתים קרונות ביז-ד, והבחנה כנראה; וכיצד אוכל לשפוט ולהבין את דרכי הקב-ה.
14. הלוא אהובו — ר-ל: את מרע-ה. לא המשיח — לא משה, לא הציל.
15. ולהבין וכו' — קריאת שורה זו מפורקת, ופלת, הגשית, מחזקה בסוף הסדר לחלוטין וחלילי ניכרים שידים שלה, והוספתה על פי ישעיה מא, יז: לשונם בצמח נשתה, ורק חיבת, צימאד-קריאתה ברורה, ולפי הפיענוח כחנת השו': הקב-ה הצמיח את ישראל כדי להביא את מרע-ה לידי חסא ולקרב ע-י כך את מידתו, והוא דבר מיפלא ולא מצאתי לו מקור.
16. ובלוע, גיל מלשון, דברי בלע' (תהלים נב, ו) והוא נרדף אל מלך ונרנן שלאחר מכן, מחרישית — מרחח ועמו וכעסו של הקב-ה (חנה ד, ח), או מרחח הלהטת שלגיהנום, וכחנת השר לפי זה: כדי למלט מרינה של גיהנום את המלעים והערגים, ואף זה דבר שלא מצאתי לו מקור.
17. מחרישית ימלט — הקב-ה ממלט מדתו של גיהנום את הצדיקים, וכן סק, וכך דיבר, ומצל, הבסיוח ועשה.
18. עמו — עם מרע-ה, ובאורה וכו', גיל רומז למה שנאמר במסיקתא רבתי פסקא בא, דף קב, א: אע, יונקב נקב מקבורתו של משה אין כל העולם כולו יוכל לעמוד באורה.
19. עם כבול, כניו לישראל.
20. מוריד שאל ויעל, שמואלא ב, ו.
22. וצף וכו', שיעורו: כשסופר לי על מקורו של משה רבינו.
23. שו' זו ושלאתריה מברות כשבחו של משה, להחיער שים כל זאת לא ניצל מן המות.
25. טורח דבר קל, עבירה קלה.
26. טורד — גורש מן העולם, וידידתשובה, החוסאים שממנעים לעשות תשובה.

תְּשׁוּבָה נִמֵּן לְשֹׁשׁ. לְקִרְוֹ וְקִצּוֹ
 בְּתָרִים נְיוֹם קָרֵב בְּכִי...
 עַד יְשִׁינִים יְקִיצוּ וְנִסְרָכִים יִקְצִי
 וְשֵׁת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִצְרִיצוּ 30
 ב'

וְנִסְתִּי יְדוּשׁ גּוֹשׁ בְּאִסְתִּי כִּי זֶה
 ... לְדַעַת מֵה זֶה
 בְּכִכּוּל צָדִיק וְרָשָׁע יִרְזֶה
 כְּמֹת זֶה בֵּן מֹת זֶה 35
 לֹא תִקּוֹם וְלֹא תִתֵּן כֶּנֶה
 לִטֵּם וְעַד עַד אֵלֵי זֶה
 זֶה סִי צָדִיק וְנִסְעַ וְרִיבֵד
 יָבֹן רָשָׁע יִכְבֵּן תְּשׁוּבָה וְבֵד
 עַד יִחוּן הַנִּכְשֵׁל בְּאִסְתִּי הַנִּיכְבֵּד 40
 וְלִקְדוֹשׁ יִי סְבֻכֵּד
 ב'

עַל מִסֹּס שְׁתֵּי קִבּוּא

27. לְמַדְר וְקִצּוֹ, לֹאֵלֶּה שׁוֹחֲטִי וְנִתְחַרְטִי, קִצּוֹ בְּעִזּוֹתֵיהֶם.
29. וְנִפְרָכִים, יִשְׂרָאֵל שְׁמַעְבִּידִים אֹתָם בְּמִדְבָּר.
30. וְאֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, יִשְׁעִיהָ כֵּס, כֵּס, וְהוּא מַעֲבֵד אֶל בְּרַכַּת הָאֵל הַקָּדוֹשׁ עַל שׁוֹם תַּחֲלִיתוֹ הַקָּדוֹשׁ אֶת קִדּוֹשׁ יַעֲקֹב.
31. יְדוּשׁ גּוֹשׁ, יַמְעַךְ אֶת הָאָדָם שֶׁהוּא מֵשׁ עֲמֵר. בְּאִימַת כִּי זֶה, בְּאִימַת מִקְרָהוּ שֶׁל מֹשֶׁה שׁוֹמֵר בּוֹ בִּי זֶה מֹשֶׁה הַגִּישׁ... לֹא יִדְעוּ מֵה הִי לִרְ (שְׁמֹת לֵב, א).
32. שְׁתֵּי הַמַּלְאִים הָרִאשׁוֹנִים מְטוֹשְׁטִישׁוֹת לְגַמְרֵי וְאִפְשֵׁר לְרֹאשׁוֹת רַק אֶת סוּף הַמַּלְאָה הַשְּׁנִיָּה. וְאֵלֵי הִי כְּתוּב: יִשְׁתִּי אֲשׁוּמִם, רִיל כָּל יָמֵי אֵי תִמֵּה.
33. יְדוּה, יְכֹלֶה, עֲמִי: בִּי הוּא אֶת כָּל אֱלֹהֵי הָאָרֶץ (עֲפֹנִיָּה ב, יא) וְהוּא רִבִּיל בְּמִשְׁמַע זֶה בְּמִיטָה.
36. לִטֵּם, בְּהִגּוֹם, עַד, כְּרָא, אֵלֵי זֶה, כְּתוּב אֵלֵי, אֵל יְלֵי זֶה, וְהוּא וְהוּא שִׁיבֹשׁ, וְאֵלֵי זֶה עַל מִשְׁקַל, זֶה אֵלֵי וְאֵתוֹ בְּשִׁירַת הַיָּם.
37. זֶה — הַקִּבְיָה וְהוּא כְּתוּב נִמְרָץ בְּמִיטָה, עֲמִי יִשְׁעִיהָ כֵּס, ס וְכִי־ב, חו, רֹאשׁ, וְנִסְעַ וְרִיבֵד, וְהַכִּין לְמַעַנְוֹ אֶת בֵּן הַעֲדָן, וְרִיבֵד מִלְשׁוֹן, מְרַבִּידִים רַבּוּתִי עֲרִשִׁי (מִשְׁלֵי ו, סו).
38. וְכֵן — נִתְבַּחֵן בְּרִשָּׁע, וְכֵן, נִתֵּן, הַעֲנִיק.
39. עַד יִחוּן לְנִיכְשֵׁל, עַד שִׁילַח לְחֹטֵא הַחֹדֶד בְּתִשְׁבָּה, כְּאִסְתִּי וְכִיכְבֵּד, כֵּסִם שִׁילַח לְדוֹד הַמֶּלֶךְ (אִישׁ בֵּית לֶחֶם, הִיא אִסְתִּי).
40. וְלִקְדוֹשׁ יִי מִכְבֵּד, יִשְׁעִיהָ נֹה, יֵג, וְהוּא מַעֲבֵד לְבְרַכַּת מִקְדָּשׁ הַשְּׁכֵת עַל שׁוֹם רֹאשׁוֹ: לְקֹרֵאת לְשִׁבְתָּ עֲזוּבָה.
41. עַל מִחוּ, גִּיל כֵּס: עַל מִצְפֵּה, פִּתְחֵי מִבְרָא שְׁעָרֵי הַבְּנִיָּה שֶׁל אֵי.

טָרָאָה רָאָה וַחֲיוֹן לְבוֹא
 נִתְעַבֵּר קִיָּב לֶךְ. סִלְבוֹא
 נְבִיא אָזַר "וְלֹא קָם" הוֹצֵר בּוֹ
 סִיּוֹ עָשָׂר נְבוֹאוֹת הִירְבּוֹ
 סִימְנָת חֲלָקַת מְחֻקֵּק קָהָר נְבוֹ
 קָהָר נְבוֹ שִׁים לוֹ קְבוּרָה
 וְהִיא בְּעֶשֶׂר שָׁבִין טַשְׁטָשׁוֹת נִכְרָא
 עַד יְקוֹפֵר לִישׁוֹן עוֹרָה
 אֵת יְיָ אֱלֹהֵיךָ תִּירָא
 בִּי

45

50

עָשָׂר עַד יְצוֹר קַעֲלָם וּבְדָמוֹת
 עָבֵר עַל צוֹ וְנִירְשׁוֹ לְמוֹת
 סִילֵל צִיר לִסְנֶהֱב עֲלָמוֹת
 סָלוֹס סִתְּנוֹיָה שְׁלֹא לְמוֹת
 עָסִיית עָבִי עָבָאוֹת עָסָה בְּעֲנָמוֹת
 צְדִיק קָאָן עָלָה וּמוֹת
 וּמוֹת מוֹל עָעוֹר קְרִיעַת נְשׁוּאֵי רָחֵם
 נָגַד דּוֹגְרוֹת אֵל אֲב. . . .
 עַד עָסוֹן רָם תְּכִיא קְרָאשִׁי עַם לְהַנְקָם

55

43. נתעבר, נתבעס הקב"ה ברכ לך, עפ"י דברים ג, כו. מלבוא, מלהיענות לתחנתו.
44. "ולא קם", שם לד, י. והשחה דברים רבה יא, ת.
45. סייח עשר נבואות, גיל שרומז לעשרת הדיברות. הירבו, גידלו.
46. סימנא, ואף על פי כן צוית לקבור אותו בהר נבו. והמעבר לטף ראשון משונה כאן, ואולי יש שיבוש בטקסט או בפיצוטו. וחלקת מוֹחֵקֵק עפ"י דברים לג, כא.
48. והיא — קברו של מרעהי. בעשר וכו', הוא אחד מעשרת הדברים שנבראו בערב שבת בין השמשות, השחה אבות ה' ו וסמחים זר, א.
50. את יי' אלהיך תירא, דברים ו, יג, י, כ. וכאן מענד לכרכת, שאותך לבדך ביראה נעמד-לפי נוסח א-י.
51. יצור, אולי צ"ל: יוצר. ושתי השורות מדברות באזהרה.
53. סילל ציר, התפלל מרעהי. למנהג עלמות — לקב"ה, עפ"י ואלים מה, טו.
55. עסיית — את מחזה, צבי צבאות — א"י שהיא צבי כל הארצות וחלקו של הקב"ה. בענמות, השחה בפיזוט הקודם שר 37.
56. כאזן, כאשר שמע. עלה ומוֹת, דברים לב, מטיג.
57. מול מעור, שם לד, ו. פריעת נשואי רחם, מקום שחטאו שם ("פריעת") ישראל, שנאמר בהם: העמסים מני בטן הנשאים מני רחם? (ישעיה מו, ג). והוא רומז למאמר חדל בסוטה יד, א: "ממני מה נקבר משה אצל בית מעור? כדי לכפר על בעשה מעור".
58. נגד וכו' קריאת שר' זו מסוקסקת ואיני יודע להלמה.
59. צפון רם — הוא אליהו, או המשיח להנחם, להנחלתם.

ומִנְחָה וְעֹנֵב יִרְחָם

60

ב'

וְאִסֵּר קִיּוּי כְּסוֹ יָצִיר הַזָּכָר
קְדוּשֵׁי כִי לִטְעַן תִּצְדַּק בְּדוֹכָר
כִּם אִם נְזִירָה לְקִסִּית טִהַר דִּיבּוּר
שׁוֹב וְנִזְוֹר לְהַקְטִית וְיִשְׁטֹן דְּכָר
תִּדְרַךְ נֶאֱסָן זָכֵן וְכַעַס יִכְרֹךְ
וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּיכָר
בִּיכָר לָעַם דָּךְ דְּבָקִי

65

בְּרוּכִים אֲשֶׁר לְבָרְכָה נִחְשָׁקוּ
זֶד תִּכְרַכְם סִסִּיף וְכָף יִתְחַלְלוּ וְנִצְדָקוּ
טָקֵד נֶאֱסָת נִקְנָשׁוּ צָדֵק וְשָׁלוֹם נִשְׁקָו

70

ב'

הַפִּסּוֹט הַשְּׁלִישִׁי תָּמָּה מִסּוּג הַשְּׁבַעֲתוֹת הַקְּצָרוֹת שֶׁל מוֹסָף יי וְזֶה בָּא בְּבִי
אוֹכְסִסוֹדֵר הַגִּיל מִיד אַחֲרֵי הַשְּׁבַעֲתָא דְלַעִיל, וְנִרְאֶה לִי, שֶׁאֵף הוּא שֶׁל פִּינַחֵס. זֶה לְשׁוֹנוֹ:

מוֹסָפָה

* וְזֹאת אֲמֹן הַיִּזְרִישִׁי / קְנִינִי וְסִירִים רֵאשִׁי ב' [רוך]
וְד בְּרָכָה שִׁילְשִׁי / בְּטַל לְהַקְטִית מִיכִיפְשִׁי ב'
וְד גִּיבְרִי וְקִידְשִׁי / יי אֱלֹהֵי קְדוּשִׁי ב'
וְד דִּינְלִי וְהַקְטִישִׁי / וְקִיּוֹם נֶאֱסָת הַיִּנְסִישִׁי ב'

60. וְזֶה וְעֹנֵב יִרְחָם, מְשַׁלִּי כֹה, יב וּמֵלֶת, וּמִזְדֵּה מִעֲבִידָה אֶל בְּרַכַּת הַהוֹדָאָה.

61. וְאִסֵּר וְכֹר, אֵלִי: כִּיּוֹן שׁוֹקֵק הַנּוֹצֵר מֵאִסֵּר לְתַקְּהָה כְּלִשְׁהָ.

62. קְדוּשֵׁי, בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ רַב־שִׁי וְכֹר בְּזוֹכֵר — תְּהִלִּים נֶא. ו.

64. וְיִאֲמֹן דְּכָר — הַשְּׁחָה בְּרֵאשִׁית מִב, כ.

65. תִּדְרַךְ, כִּךְ בְּפִירוּשׁ בְּכֵה־י (א. "תִּרְדֵּי") וְאִינוּ יוֹדֵעַ מֵלֶה וְזֶה פִירוּשׁוֹ, וְכֹר — כִּרְעַל עַל בְּרִכּוֹ.

68. אֲשֶׁר לְבִרְכָה נִחְשָׁקוּ, אֲשֶׁר נִתְחַבְּבוּ כִּדִּי בְּרַכָּה.

69. וְכָף יִתְחַלְלוּ וְנִצְדָקוּ, עֲפִי יִשְׁעָה מִב, כֹּה. 70. חֶסֶד וְאִמְתּ וְנֶא, תְּהִלִּים טֶה, יֶא.

79. עַל צוּרָה וְזֶה עֵינִן אֲצֵל וְלֹאִי בְּמִאֲמָרוֹ בְּעֵלִי עֵינִן, עִם 114.

הַעֲרֹת לְפִיּוֹט, שֶׁר 1. אֲמֹן — כִּינִי לְתִרְדֵּה עֲפִי מְשַׁלִּי ה. ל. הַיִּזְרִישִׁי — לִימְדִנִי.

2. וְזֹאת בְּרַכָּה וְכֹר — וְהַבְּרָכָה הַזֹּאת בִּיתְנָה לִי כִּדִּי לְהַחְיִית אֶת הַתְּפִלָּוֹתִי בְּעֶסֶר אַחֲרֵי מוֹתִי, כְּלוּמֶר: לִזְכּוֹת אוֹתִי בְּתוֹחִית הַמִּתִּים, מִיכִיפְשִׁי — מִהִיּוֹתִי כְּרִישׁ בְּעֶסֶר, מִלְּשׁוֹן הַכְּסִישִׁי בְּאִסֵּר (אִיכָּה ג. טו).

3. הִי אֱלֹהֵי קְדוּשִׁי — חֲבִקֻק א. יב.

4. דִּינְלִי, עֲשֵׂאִי דְמַל, וְהַחֲסִישִׁי, הַצִּיּוֹנִי לְחֻסֵּס, הַיִּנְפִישִׁי, נָתַן לִי מִצְוָה.

- 5 ויד התפילה בקרישי / תרצה קשיי בקרישי ב
 ויד ויקרי ולא קרישי / אדונינו בלבד... ב
 ויד ויר הקרישי / בקרוב לקרישי ולקרישין יב'

שתי השבעות שהובאו לעיל, הן זו הארוכה שהיא של ערבית והן זו שלאחריה, שבעות של שבת הן³⁰ ונמצא שהפייטן ידע בשעת כתיבתו, ש"חזאת הברכה" לעולם סדר של שבת הוא.

ועכשיו שידענו סדר חזאת הברכה אפשר שיחול לפי מנהג הקריאה התלת-שנתי בין בקיץ ובין בחורף, מן הדין שנתמה על כך, ששלושת הפיוטים שהבאנו בסאן (וכך גם הקרובה של הקלירי "אומן שלא קם כמותי", שהדפוס בראדי בקובץ על יד סיח כרך א) אינם מציגים בברכת המחיה אלא טל בלבד. ותמיהה זו שאנו תמהים כבר תמה וזלאי³¹ בשעה שמצא שכל הקדושתאות של יניי — חסר שתיים בלבד — מציגות כולן "טל" בברכת המחיה, ו"טל" בלבד. והנה גם הקדושתאות של יניי, כיוצא בפיוטים שנכתבו לסדר "חזאת הברכה" לא היה מועדן קבוע בלוח השנה, ומן הדין היה שנמצא בהן בסימנה של הברכה השנייה גם ציון של טל וגם ציון של גשם, על מנת שכל האומרם יוכל לבחור לעצמו את המתאים ליומו. וכבר הראה היימן במאמרו הנזכר, שאף במקומות אחרים נזכרות דוקא גבורות טל בפיוטים שאין מקומם קבוע בלוח³².

לפתרונה של בעייה זו העלה היימן את הסברא, שקהילות קדומות בישראל, ובארץ ישראל, לא נהגו לומר פיוטים של שחרית אלא בימות החמה, ואילו בימות הגשמים, שהימים קצרים בהם, הסתפקו בתפילות הקבע. והנה, השערה זו אין ראיות תיעודיות בצידה ואין גם ראיות תיעודיות נגדה. ברם, נראה קשה ביותר לקבלה, משום שהיא נוגדת תכלית הניגוד את גישתם היסודית של קדמונינו אל תפילות הקבע בתקופת הפיוט הקדום, גישה שנראית טולדת סלידה עקבית מן השיגרה במערכת התפילות ושלא השלימה עם קביעותן של תפילות הקבע כדי כך שהעמידה פיוטים אף לתפילות של חול³³. כל שכן שמצינו בתקופה מאוחרת יותר — ובה כבר נתקפתה היצירה הפיוטית מתנופתה הגדולה, הראשונית — מחזורי פיוטים מונומנטאליים לפרשות התורה לפי סדר הקריאה השנתי, ובהם נפקדות שבתות החורף בדיוק כיוצא בשבתות

5. התפילה בהרגשי, תפילה זו שאני מתפלל לפניך ברגש. כשיי בהרגשי, כאילו אני מקריב קרבן לפניך.
 6. חידודי, כתר בי, ולא המישי, ולא הוית ממני את בחירתו.
 7. להעניפי ולהשרישי — להצמיח לי ענף ושורש. והשנה בקדושתא הראשונה של פתח לשמני עצרת. שהדפוס וזלאי ב"יחדשלים" ספר פוס, עמ' נ, שר כרכה: למעלה תעניף בחיך / למטה תשריש הליך.

30. דבר זה מוכח מן המעמדים לברכה האמצעית של שתי השבעות.
 31. מחקרי יניי, ידיעות המכון כרך ב, עמ' רעו.
 32. תרביץ כרך לג, עמ' 366. ואפשר להוסיף על רשימתו ונמצאת הרבה.
 33. השנה וזלאי, יצירות לימות החול, בקובץ על יד סיח ספר ב, ש. וידר, פיוטים לימות החול בגנוי קרסמאן כרך א, עמ' 81 ואילך, והשנה גם וזלאי, בין כתיב המסנן לחקר השירה העברית, בעלי עין עמ' 116.

הקץ ללא שום תבול כלל³³. ואשר לאריכותה של התפילה בשבתות יש לזכור. שבני ארץ ישראל לא היתה קריאת התורה שלהם תופשת אלא שעה קלה ואף תפילות הקבע שלהם היו קצרות הרבה ונמצא שעתם פנויה לפיוטים, בשבתות של קץ ובשבתות של חורף כנחת.

וגראה לי, שהבעיה ניתנת לפתרון פשוט מתוך הנחה שכל אימת שכתב פייטן, או שהעתיק מעתיק, פיוט שאפשר היה שתתול קריאתו בין בימות תחמה ובין בימות הגשמים, ציץ בברכת המחיה גבורות טל בלבד, כדי למנוע כובד מיותר של נייד או של קלה, עם שהוא סומך על כל חזן פוטנציאלי, שידע לתחליף — במקרה שירצה את הפיוט בחורף — „טל“ ב„גשם“. אף ניסוחם של הטורים הכוללים רמזים אלה מעיד עליהם, שאפשרות כזאת נלקחה בהם בחשבון על ידי המחבר. וכבר מצאנו לעיל בפיוטי „וזאת הברכה“ שלוש פעמים „טל“ בלבד והכוונה בהם — או טל או גשם, הכל לפי הצורך. ומה שכתבו פייטנים ומעתיקים ככתיבה של סתם „טל“ דוקא על מנת שיתחלף ב„גשם“, ולא להיפך — אפשר לשער, שהוא משום שהצירוף בין טל לבין תחיית המתים טבעי היה לפייטן יותר לפי שיש לו פסוק במקרא (ישעיה כז, יט) ודברי אגדה מרובים בתלמוד ובמדרשות.

34. אמנם אין אלה קרובות, אבל יוצרות מונומנטאליים כשל שלמה רס"ג. שמואל השלישי או יוסף אבן אביתור, ודאי לא נמשכה הרצאתם טעות זמן מאשר הרצאת קרשתיא של יוני,